

Uvod

Pod uničujočo silo ideologije prostega trga levica že dve desetletji tava v temi. Še vedno deklamira, čeprav nihče več ne posluša, in s starimi gesli pompozno nagovarja svet, ki mu ni več mar. Po padcu berlinskega zidu in dokončni »diskreditaciji« socializma se levica ni imela več kam zateči, prazen prostor pa je zapolnila politika tretje poti, ki jo še najjasneje ponazarjata javna politika in slog Tonyja Blaira v Veliki Britaniji. Za mnoge je tretja pot bled, celo apologetski odgovor na neoliberalno plenjenje – komaj kaj več od thatcherizma s človeškim obrazom.

Tako kot doslej še ni bilo jasne ovržbe neoliberalizma, tudi ni bilo prodorne kritike idej, ki jih poznamo pod imenom tretja pot, čeprav je nelagodje ob njenem političnem programu splošno razširjeno. To ni naključje; tretja pot deli svoja najbolj temeljna prepričanja z neoliberalizmom prve poti, prepričanja, da je osrednji cilj vlade spodbujanje gospodarske rasti in da *mora prevladovati trg*. Podobno kot njihovi konservativni nasprotniki tudi politiki tretje poti trdijo, da je višja gospodarska rast odgovor na skoraj vsako težavo. Tretja pot je žrtev velikega protislovja sodobnega sveta – da kljub dolgim desetletjem nepretrgane gospodarske rasti naše družbe niso postale nič srečnejše. Ne le, da rast ne more zadovoljiti ljudi, temveč celo uničuje tiste dejavnike, ki jih lahko zadovoljijo. Rast spodbuja prazno potrošništvo, uničuje naravno okolje, šibi družbene vezi in naveda značaj. In vendar nam, že prav neokusno, pripovedujejo, da druge možnosti ni.

Politika tretje poti ne deluje pristno, njeni izvajalci pa so pogosto tarča kritik, češ da postavljajo slog pred vsebino. S postindustrijskimi družbenimi gibanji ravna brez pravega občutka. Zlasti izzive, ki jih postavljajo okoljevarstvena in ženska gibanja, obravnava zgolj kot nove točke, ki jih je moč dodajati političnemu programu in jih premikati navzgor in navzdol po lestvici prednostnih nalog skladno z raziskavami javnega mnenja. Politika tretje poti tako postavlja na

stran tisto, kar mnogi vidijo kot najbolj tehtne razloge za radikalno družbeno spremembo.

Za takšno stanje je odgovorno vodstvo leveice. V družbeni strukturi, ki se je v petih desetletjih povojnega potrošniškega kapitalizma temeljito spremenila, mu nikakor ni uspelo razviti novih idej, ki bi vodile k pravičnejši in vzdržnejši skupnosti. Naj je to še tako težko priznati, so socialni demokrati in demokratični socialisti nagnjeni k prepričanju, da ljudske množice trpijo materialno pomanjkanje. Levica cveti ob namišljeni bedi drugih. Ko gre gospodarstvu slabo, se levica spet čuti zadoščeno, saj je razlog za obtožbo sistema znova tu. Levica se izkaže kot nekakšna kolektivna škodoželjnost.

Toda na današnjem Zahodu je levičarski »model pomanjkanja« v nasprotju z resnico. Prevladujoča značilnost sodobne družbe ni pomanjkanje, temveč obilje. Države Zahodne Evrope in Severne Amerike ter Japonska in Avstralija so po vseh merilih neznansko bogate. Večini njihovih državljanov ne manjka ničesar. Povprečni realni dohodki so se od konca druge svetovne vojne povečali vsaj trikrat. Večina ljudi je bogatejša, kot bi si njihovi starši in stari starši upali sanjati. Hiše tipičnih družin so večje kot kadarkoli doslej in opremljene z velikimi televizorji, DVD predvajalniki in zvrhanimi policami oblek, ki jih nihče ne nosi. So centralno ogrevane in klimatizirane; veliko jih ima bazene in biljardne mize; v večini so neuporabljene sobe, pred njimi stojijo dragi avtomobili. Povprečnemu staršu ni težko porabiti nekaj sto dolarjev za nakup darila ali prenosnega telefona otroku. Državljeni imajo dostop do vrhunske zdravstvene oskrbe, kadar jo potrebujejo, in skoraj vsakdo ima dostop do kakovostne osnovne in višje izobrazbe. Čeprav imajo na voljo brezplačno izobraževanje, veliko število gospodinjestev s povprečnimi dohodki daje na stran več deset tisoč dolarjev, da bi svoje otroke poslala na zasebne šole in nato na univerze.

V svetu, ki ga bolj zaznamuje obilje kot pa pomanjkanje, se levica še vedno ukvarja predvsem z razdelitvijo dohodka in vztraja, da kapitalizem vedno pelje k večji neenakosti. To očitno ni res. Od druge svetovne vojne dalje je bila razdelitev dohodka včasih bolj, včasih manj enaka, in ko se je slabšala v nekaterih deželah, se je v drugih izboljševala. Toda če je velika večina nekoč res živila v materialnem pomanjkanju, danes temu ni več tako. Seveda

še vedno obstajajo ljudje z družbenega dna, ki se s težavo prebija-
jo iz dneva v dan, in še vedno poznamo revščino, ki je niti nepre-
trgana rast niti dolgotrajna prizadevanja nista uspela odpraviti. Kot
družba smo si dolžni brez prestanka prizadevati za izkoreninjenje
revščine, toda zakaj levica še vedno opira svojo celotno politično
filozofijo in strategijo na položaju spodnjih 10 odstotkov? To je fi-
lozofija, ki ima več skupnega z etiko krščanskega usmiljenja kot z
etiko radikalne družbene spremembe.

Skrb za revnejše – naj bo ta še tako utemeljena – ne bi smela biti
gonilna sila politike družbene spremembe v družbi, kjer se velika
večina v vsakdanjem življenju ubada predvsem z vprašanjem, kako
naj ravna s svojim bogastvom. Kljub temu svetovni nazor levece te-
melji na družbenem modelu, po katerem je največje zlo revščina.
Poudarjena skrb za materialne življenjske pogoje, ki je zgodovinsko
določena z množičnim pomanjkanjem medvojnih let, je po petih de-
setletjih gospodarske rasti postala nesmiselna. Socialni model levece
je strahotno zastarel in povsem v nasprotju z dejanskimi okoliščina-
mi, s katerimi se srečuje velika večina običajnih ljudi.

Kaj pa revni prebivalci držav v razvoju na jugu? Oni gotovo po-
trebujejo višjo rast? Seveda jo, kolikor je to rast prave vrste in ne
takšna, ki napaja potratne življenjske sloge kolegov kapitalistov in
moč grabežljivih finančnih hiš. Toda sodobna levica se vse preveč
ukvarja z vprašanji severa in juga. S tem ko je usmerila svoje sile
proti globalizaciji in pogubnemu vplivu multinacionalnih korpora-
cij, je dokončno opustila upanje na družbeno spremembo doma,
izpraznila politični prostor in dovolila, da ga je zasedla desnica. Če-
prav so »protiglobalistični« protesti lahko navdihujoči in včasih celo
uspešno upočasnijo mednarodno gospodarsko integracijo, protestni-
ki nimajo jasne strategije za politično spremembo; pravzaprav sploh
nimajo nobenega skupno dogovorjenega cilja. Kaj protiglobalistična
levica sploh hoče? Potrošniškega kapitalizma in sil, ki jih ta vzdržu-
je, ne bo mogoče preoblikovati v mednarodnem merilu, če jih naj-
prej ne napademo doma. Levica se mora vrniti domov.

V zadnjih treh desetletjih je bilo na levisi slišati dve pripovedi.
Prva govori o tradicionalnem »modelu pomanjkanja« in svet razume
kot prostor, kjer se ljudje s težavo prebijajo iz dneva v dan, kjer se
povečuje razkorak med bogatimi in revnimi, kjer velikanski spodnji

razred ni deležen pridobitev globalizacije in kjer je trg dela postal mesto negotovosti, dolgotrajne brezposelnosti in vedno hujšega izkoriščanja. V okviru tega diskurza je osrednji konflikt še naprej konflikt med delom in kapitalom v sferi produkcije, pravi organizacijski odgovor nanj pa je sindikalizem.

Druga pripoved opisuje svet, v katerem prevladujeta razsipništvo in prekomerno potrošništvo, kjer sta rast in razvoj ušla izpod nadzora, kjer materializem in potrošništvo načenjata vrednote skupnosti in kjer vseprisotno oglaševanje zavaja množice. V okviru tega diskurza osrednji konflikt nastaja med kulturnim in političnim vplivom korporacij na eni strani ter zahtevami po pristni demokraciji, osebni avtonomiji in zaščiti naravnih ter kulturnih vrednot na drugi strani, pravi organizacijski odgovor pa so nova družbena gibanja, ki izpodbijajo politični in kulturni vpliv korporacijskega sveta.

Oba diskurza delujeta na levisi, vendar sta v najboljšem primeru neubrana in v najslabšem nezdružljiva. Prvi poudarja materialno pomanjkanje, drugi izpostavlja ekscese rasti in potrošnje. Nezmožnost njune uskladitve ustvarja politični nemir, ki se kaže v vedno bolj obupanih poskusih socialno demokratskih strank, da bi ohranile stare skupine volivcev iz delavskega razreda in obenem nagoovorile novejše, progresivne skupine volivcev srednjega razreda, ki so se razvile iz feminizma, okoljevarstva in boja za človekove pravice ter globalno pravičnost. S temi poskusi se nazadnje izneverijo obema skupinama.

Pričujoča knjiga zagovarja drugačno razumevanje nelagodja sodobne družbe in predlaga alternativen politični program, ki ga sam imenujem »evdajmonizem«. Nova, postrastna politična filozofija evdajmonizma predlaga družbo, v kateri se ljudje lahko ukvarjajo s tistimi stvarmi, ki resnično izboljšujejo njihovo individualno in kolektivno blaginjo. Zgrajena je na premisleku, kaj prispeva k bolj zadovoljni družbi in kaj ne. Obsežna empirična, pa tudi filozofska literatura o tem predmetu potrjuje zdravorazumska opažanja, ki so sicer splošno razširjena, vendar le redko vplivajo na prakso.

Evdajmonizem ponuja alternativo neoliberalizmu, tretji poti in modelu pomanjkanja tradicionalne levice. Jasno je, zakaj je potrebna alternativa nebrzdanemu neoliberalizmu, toda nujna naloga je

preseči tradicionalne cilje socialne demokracije, ne da bi se odpo-vedali zavezanosti pravičnosti in osvoboditvi. Model pomanjkanja naprednim ljudem jemlje ustvarjalno energijo ne samo zato, ker jih vključuje v podpiranje temeljnega cilja neoliberalizma, temveč tudi, in to je ključnega pomena, ker levici preprečuje, da bi združila moči z okoljevarstveništvom, ki je morda najresnejši politični in intelektualni izziv potrošniškemu kapitalizmu. Nova perspektiva odpravlja neubranost med levičarsko zaskrbljenostjo zaradi pomanjkanja in okoljevarstvenim poudarjanjem tveganj, ki jih prinaša obilje. Preprosto povedano: eni hočejo več rasti, drugi pa manj.

Privrženost modelu pomanjkanja lahko pojasni, zakaj se socialno demokratske in delavske stranke tako težko resnično ločijo od svojih konservativnih nasprotnikov. Tudi če je kdo pripravljen verjeti, da je za najvišjo možno gospodarsko rast potrebno postaviti nekatere omejitve delovanju trga, mu še vedno ne preostane drugega, kot da se sklicuje na sebični individualizem marketinške družbe, na ljudi, ki poskušajo osmisliti svoje življenje s potrošniškim vedenjem. Poleg tega fetišizem rasti daje ogromno moč zahtevam gospodarstva: socialna demokracija, ki ne seje strahu v podjetniških upravah, ni vredna svojega imena.

Vse to ima globoke politične implikacije. Treba je sprejeti, da je kapitalizem vstopil v fazo obilja, in to splošno razširjenega obilja. Evdajmonizem zahteva, da se osredotočimo na stvari, ki dejansko vplivajo na blaginjo običajnih ljudi in na procese, ki oblikujejo družbo. Vendar kapitalizem kljub neverjetnemu materialnemu napredku in popolni politični prevladi še nikoli ni bil tako krhek. Zakaj? Ker imajo na razpolago več bogastva kot kdajkoli prej, bi se večina ljudi lahko preprosto odločila, da nočejo več sodelovati – da opustijo materialistično rutino, ignorirajo oglaševanje, se odpovejo najnovejšemu elektronskemu pripomočku, drugi hiši, luksuznemu avtu, počitnicam v tujini in nesmiselnim nakupom. Za to jim ni treba na barikade ali pristati na robu revščine. Vse, kar je potrebno, je le odkrito spoznanje, da je osebno zadovoljstvo pomembnejše od denarja. Da bi bil ta prehod lažje izvedljiv, pa je potrebna sprememba politične strukture – strategija, ki ji sam pravim »politika sestopa«.

Dandanes nas k sodelovanju v potrošniški družbi ne silijo več materialne potrebe ali politična prisila. Spodbuja ga prepričanje

množice običajnih ljudi, da morajo za srečo postati bogatejši, ne glede na to, kako bogati so že. Če so običajni ljudje danes izkoriščani, se to dogaja z njihovo privolitvijo. Ko grizejo v marketinške vabe, se sami zapirajo v zlato kletko in nočejo vedeti, da so vratca kletke odprta. Potrebujemo politiko, ki bo na glas povedala, da so vratca odprta – ne le za bogate, temveč tudi za običajne ljudi. Politiko, ki bo ljudem omogočila, da se osvobodijo, da najdejo pristnost in da postavijo skupnost ter medčloveške odnose nad bogastvo in položaj. Skratka, zdaj, ko je gospodarski problem rešen, potrebujemo politiko, ki bo ljudi spodbujala k bogatemu življenju in ne k življenju v bogastvu.

Pričujoča knjiga podaja kritiko potrošniškega kapitalizma in zarisuje ideje ter strukture za postrastno družbo. Politika prehoda v postrastno družbo ne zahteva sesutja države ali uničenja kapitala, ampak začenja iz točke, na kateri se nahajamo sedaj. Vendar pa družba, ki jo opisujemo, predstavlja radikalno zavrnitev ideologije fetišizma rasti in njegovih družbenih struktur. Če se je zgodovina končala, se mora spet začeti, kajti postrastna družba je zgodovinsko obdobje onkraj globalnega potrošniškega kapitalizma. Nova politika srečnosti bo preoblikovala razmerja moči, naš odnos do naravnega sveta in način, kakor razmišljamo o svojem življenju in medsebojnih odnosih. Tovrstna politika bi trgu iztrgala njegovo najmočnejše orožje, pripravljenosti ljudi, da se spremenijo v potrošnike. Postrastna politika bi kapitalu odvzela velik del politične moči, saj bi ljudje vsepovsod zavračali misel, da mora biti vse – vključno z našo skupnostjo, naravo in našim dostojanstvom – žrtvovano na oltarju rasti.

Večina levicarjev se je posmehovala, ko je Francis Fukuyama razglasil, da pomeni zmagoslavje liberalnega kapitalizma »konec zgodovine«. Toda, kaj, razen padca v tehno-barbarstvo, naj bi mu sledilo?

1. Fetišizem rasti

Fetiš rasti

Osrednja preokupacija sodobnega političnega procesa je zagotovo gospodarska rast; bolj kot kdajkoli je preizkusni kamen uspešnosti neke politike. Države ocenjujejo svoj napredek v primerjavi z drugimi glede na dohodek po osebi, ki se lahko poveča le s hitrejšo gospodarsko rastjo. Visoka rast krepi nacionalni ponos; nizka rast botruje očitkom o nesposobnosti v primeru bogatih in vzbuja pominjanje v primeru revnih držav. Država, ki prestaja obdobje nizke rasti, se sooča z mukami nacionalnega iskanja identitete, modrija ni z leve in desne pa se prepirajo o tem, »kje smo zgrešili«, in ali je morda kaj narobe z nacionalnim značajem.

Dnevno časopisje vedno znova navaja izjave kakega političnega voditelja ali komentatorja, ki trdi, da potrebujemo višjo gospodarsko rast, če hočemo povečati blaginjo in zgraditi boljše družbo. Objava četrtnih nacionalnih računov je vedno deležna velike medijske pozornosti. Novinarji se osredotočijo na rast bruto nacionalnega proizvoda (BNP) in pišejo, kot bi imeli v rokah nezgrešljiv tehnični barometer narodnega napredka. Zdi se, kot da BNP, ki ga ob uporabi mednarodno uveljavljenega sistema nacionalnega računovodstva izpeljujejo največji strokovnjaki za statistiko, zagotavlja merilo uspešnosti, ki je immuno na vse argumente. Če rast BNP doseže ali celo preseže pričakovanja, se vlada lahko postavlja s svojimi dosežki. Če se pričakovanja o rasti ne izpolnijo, opozicijske stranke nemudoma napadejo vlado zaradi njene nesposobnosti. Državni voditelji so skozi zgodovino obljubljali svobodo, enakost, izobrazbo za vse, uveljavitev moralnih vrednot in vrnitev nacionalnega ponosa; danes obljublajo višjo gospodarsko rast.

V oblasti fetiša rasti so vse večje politične stranke na Zahodu postale ujetnice nacionalnih računov. Stranke imajo morda različne poglede na socialno politiko, toda o tem, da mora biti najpomembnejši

vladni cilj rast gospodarstva, vlada nesporno soglasje. Vse stranke, ki tekmujejo na volitvah, obljublajo, da bodo bolje upravljale z gospodarstvom, tako da bo gospodarska rast višja. Odgovor na skoraj vsako težavo je »višja gospodarska rast«. Če se razmahne brezposelnost, lahko le rast ustvari delovna mesta. Šole in bolnišnice so finančno podhranjene: rast bo izboljšala stanje proračuna. Ne moremo si privoščiti zaščite okolja: rešitev je rast. Revščina se je utrdila: rast bo rešila revne. Razdelitev dohodka je nepravilna: z rastjo bomo pridobili vsi. Že desetletja nam obljublajo, da bo rast odprla možnosti, o katerih so prejšnje generacije lahko le sanjale. Gospodarska rast bo prinesla življenje z vedno daljšim prostim časom, več brezplačnih storitev, pripomočke, ki nas bodo odrešili garanja v gospodinjstvu, priložnosti za osebno rast, vznemirljiva vesoljska potovanja in zdravila za vse bolezni človeštva. Mik rasti je neskončen.

Kljub vsem tem bleščečim obljubam gospodarske rasti pa se na začetku enaindvajsetega stoletja soočamo z grozljivim dejstvom. Čeprav so zahodna gospodarstva v zadnjih petdesetih letih nenehno dosegala visoke stopnje gospodarske rasti, tako da so se realni dohodki danes za nekajkrat povečali, večina ljudi danes ni nič bolj zadovoljna s svojim življenjem kot prej. Če je namen rasti omogočiti ljudem boljše življenje, in drugega namena ne more imeti, potem ji je spodletelo. To dejstvo bomo dokazali v drugem poglavju. Vendar se bralec že sedaj lahko vpraša: Ali mislim, da so ljudje danes v splošnem srečnejši, kot so bili pred štiridesetimi ali petdesetimi leti? Na takšno vprašanje skoraj vsakdo odgovori nikalno.

Bolj ko preiskujemo vlogo rasti v moderni družbi, bolj se naša obsedenost z njo kaže kot fetiš – kot neživ predmet, ki se mu pripisuje magično moč. Sprva se zdi, da je gospodarska rast povsem običajen pojem, zgolj vsakoletno povečanje obsega proizvodnje blaga in storitev. Toda po natančnejši obravnavi se razkrije, da je »poln metafizične zvitosti in teoloških muh«. ¹ Rezultat rasti, ki ga običajni ljudje dojemajo v obliki njegovega univerzalnega ekvivalenta, denarnega dohodka, pa seveda pomeni mnogo več, kot le večjo zmožnost potrošnje. Povečevanje dohodka je prav resnični smoter življenja v sodobni družbi,

1 Oznaka je vzeta iz Marxove razprave o blagovnem fetišizmu, prim. Karl Marx, *Kapital I*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1961, str. 83.

v katerega so investirani vsi upi in načrti mož in žena. Kot dokazuje-
mo v tretjem poglavju, je povečevanje dohodka naravnost ključnega
pomena za ustvarjanje in reprodukcijo sebstva v sodobni družbi. Rast
torej ne postaja vse pomembnejša zato, ker povečuje kopicico blaga in
storitev, ki so na voljo za potrošnjo, temveč zaradi vznemirjenja, ki
ga vzbuja v ljudeh, in obljube blaženosti, ki se je drži.

V tridesetih in štiridesetih letih dvajsetega stoletja smo bili na Papui
Novi Gvineji priča bujnemu razcvetu religioznih gibanj, ki so napo-
vedovala skorajšnji prihod nove dobe izobilja. Ljudje so verjeli, da
se bo ta nova doba začela s prihodom »tovora«, ki ga bodo poslala
nadnaravna bitja, to prepričanje pa je izhajalo iz opazovanja letal in
ladij, ki so se vzele iz nič in pripeljale tovor kolonialnim oblastem.
Včasih so pripadniki kultov tovara v pripravah na njegov prihod
zgradili simbolične pristajalne steze in skladišča ter opustili tradici-
onalne vire oskrbovanja kot preveč posvetne opravke.

Zahodnjaki se lahko sicer posmehujejo kultu tovara kot primitiv-
nemu vraževerju, toda med tem kultom in modernim fetišem rasti
lahko najdemo prepričljive vzporednice. Oba, tako kult tovara kot
fetiš rasti, pripisujeta materialnim dobrinam magične moči, ki naj
bi lastniku teh dobrin zagotovile raj na Zemlji. Doseči ga je mogo-
če z več tovara oziroma več denarja; oba kulta imata svoje preroke,
ki prepričujejo običajne ljudi, naj ohranijo vero in verjamejo, da bo
novi tovor ali denar prispel in ponesel vernike v stanje ekstaze. Če
so kolonialisti, ki so vladali članom kulta, črpali svojo moč iz lastni-
štva velikih količin tovara, tisti, ki obvladujejo ljudi v primežu fetiš-
ša rasti, to moč črpajo iz lastništva velikih količin denarja. V obeh
skupinah pa vlada prepričanje, da se eliti lahko pridruži vsak, ki se
lahko oskrbi s primerno količino tovara oziroma denarja. Kaže, da
se zahodnjaki od častilcev kulta tovara vendarle razlikujejo, saj vedo,
da se tovor ne prikaže kar tako, ampak ga mora nekdo proizvesti, če-
prav veliko ljudi verjame, da je bogastvo moč pričarati kar iz nič, s
piramidno prodajo, loterijo, borznimi špekulacijami, davčnim izogi-
banjem ali po kakšnem drugem od nešteti receptov za hitro boga-
tenje. Celotni tisti, ki pišejo knjige o tem, kako na hitro obogateti, hitro
obogatijo. Tako kot častilci kulta tovara so v pehanju za mano tudi
številni zahodnjaki pripravljene opustiti tradicionalnejše oblike oskr-
bovanja, kot je recimo služba od devetih do petih.

Vendar fetišizem rasti ni omejen zgolj na razvite dežele. Z njim so obsedene tudi dežele v razvoju, kar je morda poslednja in najmočnejša zapuščina kolonializma. Prav velike izbire niti nimajo. Če si namreč ne bi več prizadevale za čim večjo gospodarsko rast, smo lahko prepričani, da bi, če jih ne bi kaznovali sami »trgi«, to zagotovilo Mednarodni denarni sklad (MDS) in Svetovna banka. »Azijski čudež« je bil čudež rasti. Odločeni, da premagajo Zahod na njegovem lastnem terenu, so se mali tigri naučili rjoveti z 8-, 9- in celo 10-odstotno stopnjo letne rasti, ki so jo vzdrževali skozi desetletje ali dve. V osemdesetih letih dvajsetega stoletja smo bili priča velikemu zgodovinskemu preobratu, ko so zahodni komentatorji in tržni modrijani začeli grajati lastne vlade, ker niso bile sposobne doseči stopenj rasti vzhodnoazijskega gospodarstva: strategija malih tigrov je postala zgled, ki ga je treba posnemati. To je praviloma pomenilo hitrejšo liberalizacijo trgovine, nižje plače, fleksibilen trg delovne sile in globoke reze v davčno politiko ter socialno varnost. Zdelo se je, da so se vzhodnoazijski tigri naučili lekcije industrijskih dežel tako dobro, da so postali učitelji, politični voditelji Zahoda pa njihovi vestni učenci. Zakaj? Ker je 8 odstotkov več kot 4.

Vzhodnoazijski tigri so se zgledovali po Japonski, ki jo je ves svet imel za nenasitni stroj rasti. Kasneje si bomo ogledali bolehnost, v katero je japonsko gospodarstvo zabredlo v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, toda že tu velja navesti enega najboljših poznavalcev te dežele, Gavana McCormacka:

»Doseči približno takšno raven potrošnje kot na Japonskem, je bil cilj, ki je vsaj od časa vietnamske vojne dalje poganjal rast v velikem delu Azije in je nazadnje določil, po kakšni prihodnosti ljudje hrepenijo. Japonska naj bi našla, razvozlala in udejanila alkimistično formulo rasti in razcveta. Predstavlja tako model kot magnet, ki privlači celotno azijsko regijo ... V nobeni drugi deželi ni družbeno življenje v tolikšni meri zgrajeno okoli imperativov gospodarskega življenja in nikjer drugje niso ljudje podvrženi večjemu pritisku k potrošnji. Nikjer drugje se praznina bogastva ne čuti tako globoko.«²

2 Gavan McCormack, *The Emptiness of Japanese Affluence*, M. E. Sharpe, Armonk, New York 1996, str. 289–290.

Nič manj niso bile z rastjo očarane socialistične države. Ideološka ločnica hladne vojne ni potekala ob vprašanju zaželenosti ali nezaželenosti gospodarske rasti. O tem so se vsi strinjali. Niso se pa strinjali glede tega, katera gospodarska ureditev – kapitalizem ali socializem – ustvarja višjo rast. »Znanstveni socialisti« so dokazovali, da ustrezno načrtovano in vodeno gospodarstvo, ki temelji na kolektivnem lastništvu produkcijskih sredstev, prekaša kapitalizem v izboljševanju življenjskega standarda običajnih ljudi. In sicer zato, ker ljudje tedaj ne bi bili izkoriščani, ampak bi delali zase, pa tudi zato, ker bi se socialistični sistem tako izognil hromečim gospodarskim krizam, ki so sestavni del kapitalizma. Začetni uspehi sovjetskega vesoljskega programa so Združene države Amerike šokirali: zdelo se je, da kažejo na večjo produkcijsko sposobnost socialističnega sistema.

Čeprav se je Karl Marx v svojih zgodnjih spisih veliko ukvarjal s psihološkim vplivom mezdnega dela v kapitalizmu – kako se proletarci odtujijo od svoje resnične narave, medtem ko ima kolektivno delo svobodnih mož in žena za skupno dobro osvobajajoč učinek – so se socialistične države Vzhodne Evrope dejansko kmalu skoraj v celoti posvetile industrijski produkciji. Lenin je oblikoval geslo: »Sovjeti plus elektrifikacija«. Na Kitajskem je ves proces trajal dlje: skozi vsa petdeseta, šestdeseta in sedemdeseta leta so poskušali ustvariti novega socialističnega človeka, dokler ni Deng Xiaoping s svojim pragmatizmom Kitajsko končno usmeril na pot kapitalizma in v orgijo bogatenja. Sedaj tudi Kitajsko vse bolj prevzema fetišizem rasti. Čeprav zahodni apologeti rasti to pozdravljajo, pa se mnogi ljudje na Kitajskem in po svetu sprašujejo, ali je to res cilj, na katerega se je zvedel veliki kitajski socialistični eksperiment.

Ekonomisti o blaginji

Nedvomno so bili v zadnjih desetletjih najbolj goreči oznanjevalci fetišizma rasti prav ekonomisti, ki so od sedemdesetih let dvajsetega stoletja po vsem svetu obvladovali javno razpravo in narekovali javno politiko. Ekonomisti (ali vsaj tisti med njimi, ki so od zgodnjih osemdesetih let najvplivnejši) strastno zagovarjajo višjo rast kot zdravilo za vse težave in so kot stroka postali docela nekritični do gospodarskega sistema. Nesporno vodstvo si je pridobila neka po-